

bir istif ekonomisi olarak konutun “yeniden” kentleşmesi

Çağda Türkmen, Murat Sökün, Begüm Kübra Nas | İstifliyoruz. Ceplerimize itinayla kartlarımızı yerleştiriyoruz. Dijital hesaplarımızdan görseller beğeniyoruz. Ajandalarımıza etkinlikler işliyoruz. Sosyal medya takipçilerimizi sayıyoruz. Geleceğe yatırım yapıyoruz. Eskiymiş olanı atmıyor, yenilerini alıyoruz. Giyecek hiçbir şeyimiz yok, ama dolapta yer kalmamış!

İstif, “eşya veya başka nesnelere düzgün bir biçimde üst üste konulmasıyla oluşan yığılma” olarak tanımlanıyor. Türkçe’de kullanımı 16. yüzyıla kadar dayanıyor; “tıka basa, dolu, tıklım tıkış” anlamlarını da Yunanca bağlantılarından alıyor. Modern öncesi dünyada doğmuş olan kavram, kapitalizmle birlikte yepyeni anlamlar kazanıyor. Üst üste, yan yana, peş peşe, sırayla veya aynı anda gerçekleşen istif, zaman-mekânı sürekli sıkıştırma arzusu içindeki kapitalist sermayenin kâr maksimizasyonu için geliştirdiği taktiklerden birisi; lakin bu taktiğin her zaman yeterli olduğunu söylemek güç.

Kapitalist istif biçimlerinden söz etmek için Marx’a kulak vermek gerekiyor. Zira istif, istenmeyen bir fazla olmadan evvel sermayenin “kumbarası” olarak çalışıyor. Görülen para, stoklanan mal, emek karşılığı pazarda istenen değişim değerini bulana değin bekletilen istif, dezavantajlı koşullarda sermayeye hareket ve hâkimiyet alanı sağlıyor. Benzer biçimde, değişim değeri emek karşılığının çok altında olduğunda yapılan istif de bu amaca hizmet ediyor.

Kentleşmeyi bu senaryodan âzâde görmek pek gerçekçi değil; zira sermaye her daim,

yiğilerek ve yığılmak üzere modern kenti yeniden inşa eder. Eşgüdümlü olarak kent de sermayeyi, çoğunlukla konut formunda yığar. Bu yönüyle konut, kent formunu oluşturan en yaygın yapı stoğu olarak, sanayi devriminden günümüze kadar kapitalist sistemin kendisini yeniden üretmesinde önemli işlevler görmüştür.

Bu yazı kapsamında konutun iki farklı kapitalist kentleşme süreci içindeki görünümünü ele alınacaktır. Bunların ilki sanayileşme döneminde emeğin barınma problemini çözme ve ulaşım maliyetlerini düşürmeye odaklanmış pragmatik istif mantığına; diğeri ise, neoliberal dönemde aşırı sermaye birikiminin mekân üretimi yoluyla emdirilmesine odaklı istifin rantiyeli mantığına oturmaktadır.

kapitalist modernleşmede işgücü ve konut istifi

Sermaye-kent-konut arasındaki tersinir yeniden üretim ilişkilerinin içinde, sanayi devrimi ile biriken sermaye, bunu sağlayan işçi sınıfını ve dolayısıyla işçi konutunu istifler. Çalışan sınıfın pazara ve üretim coğrafyasına yakınlığına verilen öncelik, nüfusun kentte istiflenmesini gerektirir. Tüketim kaynakları ve ulaşım maliyetleri düşünülerek gerçekleştirilen bu düzenleme, sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücünün yığılacağı konut stoğunu erken sanayi kentinin en önemli yapı taşı hâline getirir.

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru bunun gibi düzenlemelerle görülen genişleme ve istikrarlı birikim dönemi, bir noktada tüketimi hayli aşan bir üretim fazlası yaratır. Üretimle birlikte artı-ürün artar, meta değişimini hızla-

© Paul SharL. 2014

nır, anlık tayin edilen değişim değerleri birden düşer ve yüzyıl sona ermeden modern kapitalizmin ilk krizi yaşanır.¹ Zaten Marx'ın kapitalist üretim tarzı incelemesinde peyderpey ortaya koyduğu zorunlu koşullar, krizi de kaçınılmaz kılar. Çünkü sermaye ile emeğin yan yana olup da biraraya gelememesi, kendini "âtil üretken kapasite, talep edilmeyen meta fazlası, stoklarda aşırı yığılma, gömüleme biçiminde tutulabilecek olan 'para sermaye' fazlası ve yüksek işsizlik"² olarak gösteren aşırı birikim evrelerine yol açar. Bu kriz eğilimi, kapitalist sistem varoldukça besleneceğinden, denetim altına alınmalı ve yönetilmelidir. Böylece bu oyunda adlarını anılabilmeye başladığımız siyasi ve ekonomik güç merkezleri, finansal ilişki ağları içinde, sistemi aşırı sermaye birikiminden kurtaracak kaçışlar aramaya başlar.³ Uzun vadeli mekânsal yatırımlar, sermayenin işlevsel istifinin bir yolu olarak görülür. Kent, aslında, bu türden bir istifin mekânıdır.

20. yüzyılda orta sınıfın önlenemez yükselişi, bir ekonomik birim olarak mekânın kendisinin hem kâr amacıyla hem de aşırı birikim krizlerinin kurtarıcısı olarak ortaya çıkışını öncüler. Konut artık nüfus yığılıyor diye değil, doğrudan kendi taşıdığı ve kullanımıyla pek de ilintili

olmayan "değişim değeri" dolayısıyla yığılmaya başlar. Metalaşma, rant ve spekülasyon, burada kentsel mekânın ve özellikle de konutun istifine altlık olur. İmaj değiştiren kentin kullanıcı profili de değişir. Artık sanayi için fazla değerli olan kent merkezi hizmet sektörüne, proleterya ise çeperlere istiflenir.⁴ Kentsel tasarımcılar da "özel" bir güzellik arayışıyla sembolik sermayeyi vurgular. Sahibine toplumsal bir statü sağlayan bu koleksiyon/arşiv, bir anlamda 21. yüzyıl kentinin de hazırlığıdır.⁵

21. yüzyıl kenti sermaye dinamiklerindeki kaymalarla sosyal, ekonomik ve politik bir güç hâline gelir. Zira 19. yüzyıl sonlarına doğru başlayıp 20. yüzyıl boyunca kentsel mekân yatırımları ve meta-konut istifi ile artan rant, konutun değişim ve spekülasyon değerlerinin de birbirinden bağımsızlık kazanması sonucunda yeni bir boyuta geçer. Yoğun kentsel mekân ve konut üretimi artık neredeyse salt meta değeri üzerinden işlem görür. Konut istifi, önlenemez işçi göçünün sonucu olduğu 19. yüzyıl karakterini tümünden yitirir.

2000 sonrası türkiye'de ve istanbul'da konut istifi

4 Ocak 2002 tarihinde kabul edilen 4734 numaralı Kamu İhale Kanunu, 2018 Mayıs sonu

itibarıyla kabaca 64 kez yürürlük değişikliği görmüştür. Bu veri nasıl okunmalı?

1980 sonrası dönemde Türkiye’de neoliberalizm, piyasanın düzenleyici ve uygulayıcı yapılarında ekonomi-politik güç dengesi kaymalarıyla sahnedeki yerini alır. Devletin piyasa rekabetine koruyucu müdahalesi hızla azalır ve “özgürleştirilmiş” sermaye, aşırı birikim sorununu kentsel mekân ile çözmeye çalışmayı öğrenir. 1980-2000 arası dalgalanmaların ardından inşaat sektörü artık krizden etkilenmekten ziyade krizden çıkmada işlev görmektedir. Özellikle 2003 sonrası dönem, konut üretiminde özel bir dönemdir. İnşaat sektörü, emlak piyasası ve bağlantılı finansal kredi sistemleri, hem diğer sektörleri bir ölçüde hareketlendirir hem de geçici istihdam yaratır. Yeni hükümet, iktisadi ve yönetsel düzenlemelerle ve yetkileri genişletilmiş TOKİ aygıtı ile bu piyasaları canlı tutar.⁶ Çünkü aşırı birikim kriziyle boğuşan sermaye, yatırım yapmak üzere kentin kârlı karnu arazilerine “ihtiyaç duyuyordur”.⁷

Günümüz konut piyasasında istifi çoklu boyutlarıyla ele aldığımızda daha net bir manzarayla karşılaşırız. Konutun hem üretiminin hem de tüketiminin kredi pazarına yaslandığı bu süreçte sermaye; bilgi, teknoloji ve meta üretimine dayalı bir ekonomi yerine, giderek daha spekülâtif hâle gelen bir finans ve kentleşme ekonomisinin temel unsuru olur. Zaman içinde, ödenemeyen krediler dolayısıyla satılmayan konutlar alıcı bulamaz ve değer kaybeder. Bu noktada istif de artık “aşırı yatırım”a dönüşmüştür ve bu, sermayenin en başta, istiflenecek mekân aramasının sebebi olan aşırı üretim sorunundan daha karmaşık bir tıkanıklıktır.⁸

Kentteki konut fazlasının büyük kısmını yükselme ve yoğunlaşma biçiminde sıkıştıran, doğrudan neoliberal politikaların icrası niyetiyle stoklanan mega projeler ve kentsel dönüşüm yoluyla “temizlenen” mahallelere yatırım yüklemesi yapan yeni nesil “yaşam tasarıları” bu sürecin getirilerinden birkaçı olarak gösterilebilir.⁹ Aynı arkaplanlara sahip olmakla birlikte bu örnekler, yukarıda açıklanmaya çalışılan ilişki ağlarını içerir.

Bu minvalde, en az hacme en çok kütle sıkıştırmak gibi bir işlevi olan istifi, şahsına münhasır dinamik karakteriyle anlamak durumun-

dayız. Zaten görüyoruz ki burada biriken yapı stoğu / sermaye / zenginlik, kendi çekim yasalarıyla hareket eder. Arendt’in cümlesi belki bu noktada faydalı olur: “Sonsuz zenginlik birikimi, sonsuz güç birikimine dayalı olmak zorundadır”.¹⁰ Yani biriktirilenlerin bu biçimde biriktirilmelerini sağlayan gücün istikrarı, bu biçimde biriktiriliyor oluşunda saklıdır. Sistemin çalışması için hep bir adım öteye, bir parsel genişlemeye, bir kat daha çıkmaya ihtiyaç duyduğu tarihsel bir gerçekken, kapitalist istifin sınırlara dayanmayacağı nasıl iddia edilebilir? O sınırı tanımayacağı ve sürekli yeni bir güç, yeni bir mekân, yatırım yapılacak yeni alanlar, birikecek yeni yığınlar arayacağı böylesine ortada iken “istikrar”, yalnızca zamanda sıkışmış, bağlamsız bir mit olarak karşımıza çıkar.

1 David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, s. 37-42, 2004.

2 David Harvey, *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, s. 206, 2012.

3 Harvey’e göre bu kaçışlar, “zaman-mekân sabiteleri” olarak tanımlanır. A.g.e., s. 112.

4 Friedrich Engels, *Konut Sorunu*, Çev. Güneş Özduval, Sol Yayınları, s. 22, 1992.

5 A.g.e., s. 101.

6 Emrah Altınok, “Neoliberalleşme Sürecinde TOKİ ve Toplu Konut Biçiminde Kentleşmenin Ekonomi Politikası”, *Arredamento Mimarlık*, S. 300, s. 65-72, 2016.

7 Emrah Altınok & Zeynep Enlil, “Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası”, *Sigma*, S. 4, s. 37-44, 2012.

8 A.g.e., s. 92-97.

9 Emrah Altınok, “To have or not to have, that is the question: The Unseen Dimensions of Housing Question in Turkey, The Case of TOKİ-Istanbul in Post-2000 Period”, *The Housing Question - Nomad Seminar*, University of San Diego, s. 29, 2015.

10 Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*, Çev. İsmail Serin, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 277, 2014.